



ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԻՒՄ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՌՆԻՒՄ ԸՆԴՈՒՄ 17 ՅՈՒՆԻՍԻՍ 1870

ԹԻՒ 875

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Դադողայ մէջ թէպէտեւ հասարակաց անդորրու թիւնը հաստատուն կը մնայ, սակայն մօտեւոյս ուսման պետական կուսակցութեան կողմանէ պատճառեալ ցաւալի գէպք մը ծաւրը դրողութեան տեղի տուաւ ժողովրդեան մէջ: Այս պրոպագանդայի որ անխոհեմ ընթացքով Վարդգէսեան հարստութեան դէմ ուղղուած էր՝ թէպէտեւ տկար, բայց և այնպէս կրնար վտանգաւոր հետեւութիւններ ունենալ՝ ի նշան հասարակաց բարեկարգութեան. և այս մեր ըսածին ապացոյց մըն է յօնտոններուն առժամանակեայ կերպիւ իջնելը թէ՛ փարիզի և թէ՛ Լոնտոնի պօրտաներուն մէջ:

Մեր ընթերցողաց արդէն յայտնի է հռչակաւոր Ռոշեֆորդ օսման պետականը՝ որ Անգլիայի կողմէ կուսակցութեան կամ լաւ ևս է ըսել խոփալոյզներուն դրոյնը կը համարուի: Ասիկա ժամանակ մի Պէլլիգայի մէջ Լ. Վիլիքս անուամբ լրագիր մի կը հրատարակէր, որ լի էր թշնամական յօդուածներով ընդդէմ կայսերական զերգատանին և կայսերական կառավարութեան: Այնպէս զի արդային երեսփոխան ընտրուելով փարիզի մէջ թաղէն, Ռոշեֆորդ փորձ փորձեց զաղուել ի փարիզ վերադառնալ. սակայն Գաղղիոյ սահմանադրութեան բռնուեցաւ պահանջան զինուորներէն և ի բանտ դրուեցաւ: Վարդգէսեան կայսրը վիճանաբար ներողութիւն ըրաւ իւր անդամներէն, որ չարաչար կը դատապարտէր իւր անգուցաւ և անիւրաւ լիզուէր, Մարքէյէլ անուամբ նոր օրագիր մի հաստատեց և կը հրատարակէ փարիզի մէջ: Այս թեր-

թին նպատակը՝ առաջնորդ պէտք ուրիշ բան չէ բայց միայն թշնամանել և վատաբանել Վարդգէսեանի կայսերական հարստութիւնը: Ուստի բարձրագոյն ինքի Պոնաբարթ իշխանը, (որ Սեմիոն Վարդգէսեանի եղբոր Լիւսիէն Պոնաբարթին որդին և այժմեան Վարդգէսեան կայսեր հօրեղծորդին և յիսուն հինգ տարեկան անձ մըն է), այս թերթին մէջ կայսերական զերգատանին դէմ մօտեւոյս հրատարակուած թշնամակց յօդուած մի տեսնելով, յատուկ տոմար կաւ մի ի մեծամարտութիւն հրաւիրեց զՌոշեֆորդ: Իսկ Ռոշեֆորդ փոխանակ անեկելով ընդունելու զտոմարը և յօժարաւոր ի մեծամարտութիւն երթալու, յուզարկեց զայն յիշեալ թշնամակց յօդուածը շարադրող հեղինակին, որ այս տոմարը բաւական չհամարելով իւր բարեկամներէն երկու հոգի յուզարկեց որպէսզի իւր անուամբ ի մեծամարտութիւն հրաւիրեն զինքն Պոնաբարթ իշխանը, Այսպէս իշխանին բնակարանը կերթան և այնտեղ դուրս եկելու պիտի պատճառու ծաւր կոխ մի կը ըմպէ: Վարդգէսեան և զայնք բարեկամաց մէջ, և այս կուրէն զբոսեալ իշխանը իւր քովը ունեցած ատրճանակը անոնց վերայ կը պարզէ որով երկու բարեկամն մէկը Վիլիքսը Վարդգէսեանի ծանրապէս կը վերադարձնէ և անմիջապէս կը մոռնի: Իշխանը առանց փախչելու անձնատուր եղաւ և ի բանտ դրուեցաւ այս գործոյն համար և որուն զատուտանը պիտի տեսնուի արտաքին կարգի ատենին մէջ, կայսերական զերգատանին անգամ ըլլալուն պատճառաւ: Սակայն Վիլիքսը Վարդգէսեանի յուզարկութեան հանդէսը՝ որ առանց կրօնական արարողութեանց կատարուեցաւ, պատճառ տուաւ խոփալոյզ և ապշահարկական յայտարարութեանց: Այսպէս Վարդգէսեանը երեք հազար հոգիէն աւելի անձինք ներկայ էին, որոց մէջէն երբեք երբեք զբոսիչ ձայններ կը լսուէին: Ռոշեֆորդի կուսակիցները իշխանէն

սպանեալ Վիլիքսը Վարդգէսեանը կը ներկայացնեն իբրեւ նահատակ աղաւթութեան և զոհ Վարդգէսեանի ցեղին. և այս կարծիքը բացատրելով՝ Մարքէյէլ օրագիրը ծայրայեղ թշնամանաց և վատաբանութեանց ձեռք զարկաւ ընդդէմ Վարդգէսեանի կայսերական հարստութեան: Հետեւեալ կայսերական կառավարութիւնը թոյլտուութիւն խնդրեց օրհնագրական ժողովէն ի դատաստան հրաւիրել զՌոշեֆորդ երեսփոխանը: Ժողովը փութացաւ այս թոյլտուութիւնը առ 226 քուէով ընդդէմ 34 քուէից:

Տարակոյս չկայ թէ Մարքէյէլ օրագիրը և իւր խմբագիրը Ռոշեֆորդ պիտի դատապարտուին. քանզի ողջամիտ հասարակութիւնը շատոնցմէ ի վեր զգուած է այս խոփալոյզ անձին անամօթ գրիչէն և դատաւարաւոր է զայն խտրել:

Հետեւեալ նամակը՝ զոր ինքն Պոնաբարթ իշխանը յուզարկած է Հանրի Ռոշեֆորդին Հունուարի 7 ամսաթուով ըստ նոր տուժարի, համառօտի կը բացատրէ զգանգաւանները՝ որոց պատճառաւ ի մեծամարտութիւն հրաւիրուեց և յիշեալ լրագրագիրը:

Մօտիւ Հանրի Ռոշեֆորդ,

Յարգելի պարոն:

Զինքն թշնամակց գիրքաբանչիւրն յիշանայ՝ մինչդէռ միւսոյ, առանց խնայելու զկանոյս և զուղայս, կը թշնամանէր նաեւ զիս՝ ձեր գործաւորաց մէկուն գրիչ չափ: Այս բնական է. քանզի հարկաւ իմ կորուստ ալ պիտի գար. միայն թէ ես դուցէ՛ տառաւորութիւն մի ունիմ իմ անունը կրօղ շատերուն վերայ. և այս առաւելութիւնն այն է որ պարզապէս մասնաւոր անձ մըն եմ թէ և Պոնաբարթեան գերատեսչին կը վերաբերիմ:

Ուստի ներկայիս կուզեմ հարցնել ձեզ թէ, արդեօք կաղաւթանիք ապահովուեալ է ձեր կուրծքովը. և կը խոստովանիմ թէ մեծ վատաբանութիւն չունիմ իմ այս ընթացքին վախճանին վերայ. վասնզի կիմանամ ի լրագրաց ի՞նչ ձեր ընտրողները հրամայական պատուէր տուած

չէր կրնար ունենալ զիրենք յուզարկող եկեղեցւոյն վրայ: Այդպիսի լիազօր արտօնագիր մը ոչ թէ միայն չունէին այլեւ ոչ իսկ կաթողիկոսն ինքն ունէր որ կարող ըլլայ չնորոգել: Վասնզի եթէ կաթողիկոսն ևս հաւատարմութեամբ ըլլայ, Հայոց եկեղեցին կը մնայ տառաւոր անփոփոխելի, որովհետեւ ոչ ոք քուք քուք և կամայք գերի չէ մեր Ս. եկեղեցին, ուստի և ոչ ոք ի մարդկանէ կարող է փոխել կամ խախտել զայն որ «ի վերայ վիմին Քրիստոսի հաստատեալ է»:

Դարձաւ Սարգիս վարդապետ իւր ընկերներովը. բայց արդէն Կոստանդին Ե. վախճանած էր, և սուրբ Աթոռը փոխադրուած ի Մայրավանս Ս. Էջմիածնայ. ուստի և չգիտեմք թէ ինչ եղաւ պապական կոնգալին որ իրեն յանձնուած էր: Վասնորոյ և կարելի չէ իմանալ թէ ձիւղ է արդեօք և հարազատ այն ըստին օրինակն որ այժմ յանուն Եզրիմէոսի Գ. կը յաճի: Բայց ինչ ալ ըլլայ, այս յայտնի է որ այդպիսի կոնգալ մը Հայոց սուրբ աթոռը հասած չէ, վասնզի ոչ ոք ի Հայաստան տարանից և կամ ի ժամանակակից պատմագրաց կը յիշատակէ զայն: Մեր յատուկ հետազօտութիւնը ըրինք այս մասին սուրբ Էջմիածնի կաթողիկոսական զեմանին մէջ, (1867) բայց հետքն անգամ չգտանք:

Սակայն եթէ այդ կոնգալն հասած ևս հաւանութեամբ ի սուրբ Աթոռն, միթէ բաւական էր հետեւեցնելու թէ Հայք Հռոմէաց հետ միացել են այն կոնգալին զօրութեամբ: Ոչ ապաքէն անոր պահանջածներէն և ոչ մէկը գործողութեամբ է երբեք յիշեցուցնելու Հայաստանացի, ինչպէս վերը կը խոսենք:

Եթէ Հայք ընդունած ըլլային Փրոքստիոյ ժողովը, ո՛չ տարբեր նախ և առաջ պէտք էին հաւատայ հանգանակին մէջ Հոգւոյն Սրբոյ համար յաւելցնել «եւ յորդանայ բղիխի» խօսքերը, որ Փրոքստեան ժողովոյն գլխաւոր նորանշոյ վարդապետութիւնն է: Եւր Հայաստան

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

Հերբումն Լը Մոն Եւ Չիլիքս—Քարդիֆ պապական լրագրաց հրատարակածներուն, Ի գերաւոր. Խորեն եպիսկոպոս Լար—Պէյ (1)

Անդրադիտական պատմիչք այնպէս իմն կը ձեռնարկեն, իրր թէ Հայաստանեայց եկեղեցին Փրոքստիոյ ժողովոյն ժամանակ (1839) ընդունած ըլլայ պապին իշխանութիւնը և Հռոմէաց հետ միացած, ինչպէս որ Յունաց կայսրն և Կ. Պօլսոյ Յովսէփ Պատրիարքն ըրին նոյն ժամանակ, քաղաքական սնտիկ յոյսերուն գոհելով իրենց ազգային եկեղեցւոյ իրաւունքները, և որոյ համար մերժուեցան Յունական եկեղեցւոյ հաւատարմութեամբ ժողովուրդէն, երբ դարձան ի Կ. Պօլս, Երեսփոխ Սարգիս եպիսկոպոսին քաջութեամբ:

Մեր Յունական խնդիրն իրենց աստուածաբաններուն թողով, մեր մասին սա կը տեսնուին համարձակութեամբ, որ Հայաստանեայց եկեղեցին Փրոքստիոյ ժողովոյն մէջ գտնուած չէ, ուստի և չէ՛ ընդունած և չընդունելի ևս զայն ի թիւս տիեզերական ժողովոյ, և ոչ իսկ անոր վարդապետութեան հետեւած է և կամ անոր պահանջներէնը գործադրած է բնաւ:

Յիշուի Եզրիմէոս Գ. Պօպը, որ այն ժողովը գումարեց, Կ. Պօլսոյ օգնութեամբ, Արեւելեան եկեղեցին Արեւմտականէն հնազանդեցնելու նպատակաւ (և որոյ յաջողութեան իբրեւ վարձք՝ խոստացած էր կայսեր Ս. Բարսեղի թաղաւորաց օգնութիւն ընդդէմ Տոմարաց. որ Կ. Պօլսոյ արեւմտեան հասած էին), մասնաւոր հրուի-

(1) Այս պատմական յօդուածը Մարտի 18 թիւ 226-ին քաղցրով արժան կը համարվիմ հրատարակել ի տեղեկութիւն Հնդկաստանի մեր յարգելի քննարկողաց:

րագրաւ Փրոքստիոյ հրաւիրեց նաեւ զԿոստանդին Ե. կաթողիկոս, բայց նա առաւել խոփեմ քան զՊատրիարքն Յունաց՝ չհամայն մինչեւ Կոստանդին քաղաքէն երթալ, այլ քանի մը վարդապետ յղեց, որոց զմէկն էր Վարդիս վարդապետ Կաթողի: Այսքան բարեկամ զուրկեմ յատուկապէս այն ժամանակն հասան ի Փրոքստիոյ երբ արդէն ժողովը իր փոփոխեցող նիստերը գոյացած էր, և Յոյքն ևս զարմած էին բոլորեղաւ անոր դէմ զոր ընդունած էին բնութեամբ, պապական երկրին մէջ:

Կաթողիկոսական նուիրաններն հասկըցան թէ ինչ հրաւիրաւ արեւմտեան եկեղեցին ինչ ընկած, ուստի և զգուշութեամբ վարդապետ այն պապին հետ որ այնքան նեղութեամբ ընկած էր Յունաց անընկճելի ոգին: Եւ զինչո՞ք Գ. փոթեցաւ կոնգալ մը գրեց «Հրաւիրեմք վասն Հայոց» մարդկով, և ընծաւարով վերադարձայն նուիրանները առ կաթողիկոսն և Կարմեյ Եզրիմէոս թէ յաղթանակեց, Հայոց եկեղեցին նուաճեց. ուստի և այն աստիճան ուրախութիւն զգաց որ Հռոմէաց Ս. Պետրոսի եկեղեցւոյն դրանը վրայ փորել տուաւ այն երկտող լատին յիշատակարարը. զոր մէջ կը ընկնէ Լը Մոն Եւ Չիլիքս համահաւասար ցնծութեամբ, իբրեւ թէ յիշատակարան մը ըլլար այն Հայոց մարթիան ընդ եկեղեցւոյն Հռոմէաց:

Սակայն ընդունանք ուրախութիւն և վասնզի եթէ արեւմտեան ևս որ Սարգիս վարդապետ և իւր ընկերներն ընկերներն ընդունեցան պապական հաւատը, (ըստ ասկի լատին պատմագրաց), բայց ո՞վ անոնց ձեռքը տուած էր այնպիսի արտօնագիր մը որով իրենք Հայոց եկեղեցւոյն լիազօր իշխաններն համարուէին, ուղաւորին փոխելու և ուղաւորին աւելցնելու: Իրենք՝ միայն պիտի ներկայացնէին հոն Հայոց եկեղեցւոյ հաւատը, ուստի և իրենց հաւատարմութիւնը ոչ ինչ աղեղնութիւն մը

